

Подальше дослідження проблеми має бути спрямоване на пошук та обґрунтування нових форм виховання громадянських якостей особистості з використанням інформаційних можливостей музею історії університету.

Література:

1. Кремень В. Г. Педагогічний музей України: 100 років / В. Г. Кремень // Освіта. – 2003. – № 32. – С. 1.
2. Мудролюбов О. В. Про педагогічний музей / О. В. Мудролюбов// Записки ХІНО ім. Н. К. Крупської. – 1926. – Ч. II. – С. 151.
3. Тимошенко І. Е. К устройству педагогического музея при управлении Киевским учебным округом / И. Е. Тимошенко. – К., 1902. – 22с.

Туркот Т. І., Гайчева Я. В.*

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПРЕВЕНТИВНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті акцентується увага на актуальності проблеми превентивного виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. У нагоді педагогам-практикам можуть стати запропоновані авторами форми й методи превентивного виховання як дієвого засобу запобігання девіантної поведінки дошкільнят та молодших школярів.

Стрімка динаміка алкоголізації та наркотизації дітей та молоді, зростання кількості злочинів, учинених учнями, актуалізують проблему превентивної освіти та превентивного виховання. Так, на обліку в підрозділах кримінальної міліції у справах дітей органів внутрішніх справ України станом на 01.10.2010 року знаходився 15401 учень загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів. Із числа неповнолітніх цієї категорії 1,8% – у віці 6-10 років, 15,8% – у віці 11-13 років, 82,5% – у віці 14-18 років.

Із загальної кількості дітей, які перебували на обліку, – 832 із числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Їх найбільше в Донецькій та Запорізькій областях.

Дівчат на обліку – 1964 особи, що на 26% більше ніж у II кварталі 2010 року (в цілому це складає 12,8% від загальної кількості поставлених на облік). Значно збільшився цей показник у Луганській, Харківській та Івано-Франківській областях. За 9 місяців 2010 року неповнолітніми скоєно 10437 адміністративних правопорушень, що на 3,8% більше ніж за аналогічний період 2009 року. Недостатній рівень роботи з формування правосвідомості дітей призвів до зростання цього показника у Вінницькій, Житомирській, Одеській та Харківській областях.

---

* © Туркот Т. І., Гайчева Я. В.

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

Повторно неповнолітніми скоєно 275 злочинів, що на 12,5% більше ніж за 9 місяців 2009 року. Кількість дітей, які вчинили злочини повторно, загрозливо зростає в Сумській та Харківській областях, що вимагає від керівників педагогічних колективів ретельного аналізу стану рецидивної злочинності в навчальних закладах та забезпечення належного психолого-педагогічного супроводу неповнолітніх, які вже скоювали протиправні дії [1].

У зв'язку із цим метою статті окреслюємо висвітлення окремих теоретико-методичних аспектів превентивного виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, урахування яких педагогами-практиками має сприяти запобіганню асоціальної поведінки наймолодших членів нашого суспільства.

Зазначимо, що в сучасному соціумі превентивне виховання зорієнтоване на реалізацію наступних функцій:

- діагностико-прогностичної, що полягає в з'ясуванні причин та умов відхилення в поведінці дитини;
- корекційно-реабілітаційної, що визначається використанням оптимальної допомоги, перевихованням і подоланням негативних проявів у поведінці особистості, налагодженням її стосунків із соціальним оточенням;
- освітньо-консультативної, що окреслює можливість використання сучасних технологій надання оптимальної освітньої інформації з метою попередження й нейтралізації негативних явищ;
- організаційно-методичної, що полягає в розробленні та реалізації міжгалузевих соціально-педагогічних проектів із проблем превентивного виховання дослідженні соціально-психологічних, педагогічних та медико-біологічних чинників впливу на виникнення девіацій і пропозиції заходів щодо їх профілактики;
- інтегративно-просвітницької, що спрямована на аналіз, обмін, адаптацію, узагальнення та упровадження вітчизняного й зарубіжного досвіду превентивної практики.

Необхідною умовою ефективності превентивного виховання є діагностика й урахування вікових та індивідуально-психологічних особливостей дитини. Г. Ситник зазначає, що особливої уваги потребує процес превентивного виховання дітей дошкільного віку та молодших школярів [2].

Зазначимо, що старший дошкільний вік – це кінцевий етап початкової ланки соціалізації дитини на рівні дитячого садка. Розвиток пізнавальних здібностей, які стимулюють підготовку до навчання в школі, веде до емоційних змін. Можливі невдачі дитини на навчальних заняттях стають причиною емоційних переживань, невпевненості та страху перед школою. Така зміна життєвої ролі, байдужість вихователя та батьків до внутрішнього світу дитини може призвести до вияву або посилення існуючих у неї відхилень у поведінці чи акцентуації характеру, які можуть стати поштовхом до виникнення девіацій, а також

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

труднощів в адаптації до шкільного життя. Тому в період підготовки дитини до школи слід вдаватися до заходів ранньої превенції. У найбільш загальному вигляді рекомендації вихователям полягають у необхідності навчання дітей 5-7 річного віку соціальним обмеженням. Їм треба обов'язково пояснювати допустимі межі в поведінці. При цьому не можна говорити «Ти поганий (погана)», а треба акцентувати увагу на діях дитини: «Ти зараз зробила (зробив) погано». У цей період бажано вчити дітей приймати рішення й нести відповідальність за нього, важливо надавати дошкільнятам право вибору, право допустити помилки і вчитися на їх наслідках.

Психологічні особливості старшого дошкільного віку дозволяють ознайомлювати дітей з їх правами та обов'язками (правом на життя, правом на ім'я, правом на житло та ін.), використовуючи при цьому твори Андерсена, Толстого, Сухомлинського, народні казки. Так, обговорюючи з дітьми казку «Колобок», говоримо, що лісові звірі хотіли з'їсти Колобка, таким чином порушуючи його право на життя. У казці «Три ведмеді» дівчинка без дозволу пішла в ліс, порушуючи правила безпечної поведінки. Вона також їла із чужого посуду, а брати без дозволу чужі речі не можна [3].

Вихователям дошкільнят та молодших школярів слід знати, ураховувати та намагатися уникати чинників, які можуть формувати дисгармонійне ставлення дитини до себе та до соціального оточення, зокрема:

- великої кількості критичних зауважень і негативних суджень;
- недовіри дорослих до можливостей дитини, негативної гіпотези її розвитку;
- прояву незадоволення батьків та вихователів реальними досягненнями дитини;
- надмірної вимогливості;
- надмірної опіки та контролю;
- байдужості до успіхів та інтересів дитини;
- ігнорування почуття гідності, самооцінки та суджень вихованця;
- порівняння успіхів дитини з успіхами однолітків;
- створення атмосфери конкурентності, стресових та екстремальних ситуацій;
- висунення дитині умов, за яких її любитимуть;
- бажання тримати дитину в «залізному кулаку»;
- відмови дорослих підтримати, допомогти і захистити;
- невиконання дорослими обіцянок;
- нещирості дорослих;
- ігнорування батьками та педагогами совісті як внутрішнього саморегулятора поведінки дитини, браку розмов про моральну поведінку.

Наступним після дошкільного закладу провідним інститутом соціалізації дитини є школа, в освітньому середовищі якої важ-

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

ливе місце посідає превентивне виховання: «Саме в школі можливо навчити майбутніх громадян будувати відносини з оточуючими на основі взаємної толерантності та довіри, запобігання насильства, конструктивного вирішування конфліктів. Розвиток в учнів самосвідомості, почуття власної гідності, розуміння унікальності кожної дитини разом із формуванням навичок комунікативної компетентності та відповідальності може бути заставою уникнення насильства в дорослому житті» [3, с. 41].

Зупинимось детальніше на деяких аспектах реалізації «Конвенції про права дитини» в практиці превентивного виховання в сучасній школі.

Педагоги (вчителі-предметними, класні керівники, вихователі груп продовженого дня, менеджери освіти) повинні знати й пояснювати, що основою реалізації права дитини на освіту має бути гуманізація шкільного життя, задекларована статтею 28 (п. 2). Конвенції про права дитини: «Необхідно забезпечити дисципліну в школі методами, які не порушують принцип поваги до людської гідності дитини». Однак аналіз педагогічного досвіду сучасної школи дозволяє стверджувати, що більшість педагогів, теоретично згоджуючись із вимогою гуманізації педагогічного процесу, у своїй практичній діяльності продовжують використовувати авторитарний стиль спілкування та психологічний тиск на особистість учня, аргументуючи свої дії потребою засвоєння ним навчальної програми. Тому ми пропонуємо комплекс вправ та завдань, які можна використовувати з метою формування в педагогів практичних умінь до встановлення гуманістичних відносин у системах «педагог – вихованець», «шкільна система – дитина», «соціальне оточення – дитина», «родина – дитина».

Вправа 1. Знайти правильне рішення.

Мета: Допомогти проаналізувати види конфліктів і ситуацій насильства, у яких може опинитися дитина в школі, та визначити методи їх запобігання.

Обладнання: аркуші паперу, олівці, анкети: «Що таке шкільний конфлікт?»

Перед початком заняття учасникам роздають анкети, зміст яких може бути приблизно таким:

1. Коли я думаю про шкільний конфлікт, я уявляю собі ...
2. З якими конфліктами ви мали справу, коли були школярем (школяркою)?
3. Які конфлікти найчастіше зустрічаються в шкільній практиці?
4. Уявіть собі (або згадайте) конфлікти з учнями. Якими засобами ви намагалися їх вирішити? Наскільки ефективними виявилися ці засоби?
5. Які ситуації Ви вважаєте ситуаціями насильства стосовно учня? Чому?
6. У вас виник конфлікт з учнем. Як зможете йому продемонструвати, що хочете знати його думку й урахувати її при

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

вирішенні ситуації?

Після завершення анкетування чи усного опитування слід обговорити з учасниками зміст відповідей. У процесі обговорення доходять висновку, що типовими конфліктами в школі найчастіше є наступні:

- учитель – учень;
- учень – учень;
- учень – його батьки;
- учень – шкільна система в цілому.

Дуже часто шкільні конфлікти супроводжуються насильством, яке може знайти прояв як фізичне, психологічне та насильство з боку шкільної системи.

Фізичне насильство – ситуація, коли для нанесення шкоди особистості використовується фізична сила. Прикладами такого насильства можуть бути штовхання одного учня іншим, побиття дитини іншими дітьми, удар лінійкою вчителем по руці учня, багаторазове (аж до перерв) переписування дитиною недбало виконаної вправи, ляпас батька тощо. Для вихователя три-можлими ознаками в стосунках батьків і дітей можуть слугувати:

- повна індиферентність батьків до внутрішнього світу дитини;
- характеристика тільки негативних її рис;
- тілесні покарання чи намагання побиття дитини.

Фізичне насильство зазвичай супроводжується психологічним насильством з боку шкільної системи.

Ознакою останнього є нанесення шкоди гідності дитини. Найчастіше психологічне насильство випліскується в погрозах, словесних образах, тисках, які принижують особистість, викликають моральні страждання. Так, наприклад, учитель заявляє учневі, що він «безголовий», «тугодум», не може розв'язати найпростішу задачу, бо «нетямущий» тощо. Окрім нанесення моральної шкоди, такі ситуації гальмують емоційний та інтелектуальний розвиток, викликають негативні почуття до старших і школи в цілому, стресові стани і навіть розлади здоров'я дитини (дидактогенії).

Насильство з боку шкільної системи має місце, наприклад, у випадках, коли школа не визнає права дитини вибирати тип школи, профіль класу, тип програми, рівень навчання й т. п. Але в той же час слід пам'ятати, що школа зобов'язана забезпечувати дитині певний рівень освіти, окреслений державою (державний стандарт освіти).

Вправа 2. Міні-конкурс. Складання збірника «Поради вихователю».

Присутнім пропонується визначити шляхи запобігання насильства зі боку вчителів (вихователів), батьків, самих дітей. Можна урізноманітнити проведення заняття, обговорення проблеми в групах «учителів», «дітей», «батьків», надати можливість учасникам побувати в різних соціальних ролях.

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

Потім групи об'єднуються, узагальнюють отримані пропозиції, котрі можна розмістити в збірнику «Поради вихователю», кращу назву якого визначають результати міні-конкурсу. Особливою частиною такого збірника може бути розділ *«Методи підтримки шкільної дисципліни, які не принижують гідності особистості»*, куди можна включити характеристику методів позитивного педагогічного впливу на особистість: використання заохочень, вимог-жартів, вимог-натяків тощо.

Вправа 3. «Урок очима учнів».

Мета: допомогти педагогам оволодіти методикою оцінки уроку (для менеджерів освіти, класних керівників) та самооцінки (для вчителів) навчальних занять із позиції встановлення психологічно сприятливих взаємовідносин у системі «педагог – учень».

«Кольорові щоденники».

Обладнання: конверти з кольоровими квадратиками червоного, помаранчевого, жовтого, зеленого, синього, фіолетового й коричневого кольору; клей, учнівські щоденники.

Учніам 7-8 класів роздають конверти з кольоровими квадратиками й пропонують у своїх шкільних щоденниках після кожного уроку наклеїти квадратик певного кольору у відповідній графі. При цьому слід спиратися на низку важливих умов:

1. Отримати згоду дітей добровільно й об'єктивно заповнювати «Кольорові щоденники» протягом певного відрізка часу (бажано щонайменше одного місяця).

2. Гарантувати дітям (за їхнім бажанням) конфіденційність при перевірці щоденників.

3. Переконати дітей бути відвертими й щирими у своїх оцінках настрою після уроку.

Для кольорової матриці використовуються наступні позначення:

- червоний колір – чудовий настрій, захоплення;
- помаранчевий колір – радісний, теплий настрій;
- жовтий колір – світлий, приємний настрій;
- зелений колір – спокійний, урівноважений настрій;
- синій колір – сумний настрій, відчуття незадоволення;
- фіолетовий колір – тривожний настрій, напруження;
- коричневий колір – глибоке пригнічення.

Мальовничий «кольоровий килим» допоможе педагогу проаналізувати психологічний настрій дітей, той емоційний (позитивний чи негативний) слід, який залишається в їхній свідомості після взаємодії з вихователем. Якщо в когось із дітей переважає синій, фіолетовий чи коричневий колір, то це може слугувати сигналом до глибокого аналізу стилю взаємодії педагога з дитиною, групою чи колективом дітей. Слід визначити, чи немає у цьому випадку ситуації емоційного тиску на дітей, що може викликати психічне напруження й дидактогенії.

За необхідності слід визначити засоби психокорекції взаємин вихователя з дітьми, методи психологічної підтримки й пе-

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

дагогічної допомоги учням із переважанням синьо-фіолетово-коричневого спектру кольорів у щоденниках.

Насамкінець сформулюємо рекомендації щодо встановлення стосунків взаєморозуміння між учнем і вчителем у кризових ситуаціях.

Позицію важковиховуваної дитини, яка, як правило, не збігається з позицією педагогічно керованих дітей, необхідно делікатно коригувати. Педагог має використовувати для спільного з учнем аналізу ситуацій, що стихійно виникають у дитячому колективі, або будувати їх з урахуванням своїх знань і досвіду. Методом створення ситуації моделюються певні умови, за яких дитині необхідно розкривати свої погляди, беручи до уваги громадську думку, норми й правила поведінки в дошкільному навчальному закладі, школі й суспільстві, національні традиції тощо.

Надаючи важковиховуваній дитині допомогу, ставлячи у відповідні до його проблем та інтересів, здібностей та психічних якостей проблемні ситуації, педагог має стимулювати прояв таких привабливих соціально-психологічних рис як адекватна самооцінка, відповідальність, гуманність, активність.

Класний керівник, вихователь мають створити умови для нагромадження морально-етичного досвіду в процесі міжособистісних взаємодій дітей з однолітками, дорослими, має навчити орієнтуватись у складних ситуаціях, допомогти дотримуватись соціально бажаної поведінки.

Література:

1. Інформація про стан злочинності серед неповнолітніх за 9 місяців 2010 року // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2011. – лютий. – №4-5-6. – С. 35-45.
2. Ситник Г. Технології превентивного виховання школярів. – Рівне: Рівненський ІПК ПО, 1996. – 166 с.
3. Тупик І. Права та обов'язки в казках та оповіданнях // Палітра педагога, 2009. – №3. – С. 19-22.